

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Головне управління освіти і науки виконавчого органу
Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)
Київський університет імені Бориса Грінченка

ДИТИНА

Програма виховання і навчання
дітей від двох до семи років

Науково-методичне видання

ДИТИНА

Програма виховання і навчання
дітей від двох до семи років

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

3-є видання, доопрацьоване та доповнене

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності,
директор видавництва *М.М. Прядко*
Головний редактор, відповідальна за випуск *Т.В. Карбовица*
Художник обкладинки *Т.В. Нестерова*
Технічний редактор *Т.М. Піхота*
Верстальник *А.В. Цибренко*

Поліграфічна група: *А.А. Богдельна, Д.Я. Ярошенко,
О.М. Дзель, Г.О. Бочарник, В.В. Василенко.*

Підписано до друку 26.04.2012 р. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арж. 28,79. Обл.-вид. арж. 28,40.
Наклад 300 пр. Зам. № 2-079.

Київській університет імені Бориса Грінченка,
04053, м. Київ, вул. Воронського, 18/2.
Свидодство суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.

В оформленні обкладинки використано фотографії з особистого архіву студентів Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (спеціальність «Дошкільна освіта»), зроблені під час проходження педагогічної практики. Зліва направо: *Петренко Дмитро*, ДНЗ №53 Дніпровського р-ну м. Києва; *Кареліна Тетяна*, ДНЗ №387 Шевченківського р-ну м. Києва; *Кривенюк Катерина*, *Баленко Тетяна*, ДНЗ №303 Дніпровського р-ну м. Києва.

УДК 373.2.011.33(073)
ББК 74.100.4

Д 49

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист МОН України № 1/11 – 11177 від 08.12.2010 р.)

Наукові керівники проекту:

В.О. Олев'юк, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, академік Української академії акмеологічних наук; *К.І. Волинець*, завідувач кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Наукове керівництво програмою:

О.В. Проскура, [Л.П. Коцина], *В.У. Кузьменко*, *Н.В. Кудикіна*.

Авторський колектив:

Г.В. Беленька, [Е.В. Белкіна], *О.Л. Богинич*, *Н.І. Богданець-Білоskalенко*, *С.А. Васильєва*, *М.С. Вашуленко*, *Е.С. Вільчковський*, *К.І. Волинець*, *Л.В. Іращенко*, *Н.Я. Дзюбишина-Мельник*, *С.О. Довбня*, *Н.М. Дятленко*, *І.І. Кабаєва*, *О.В. Коваленко*, *Н.С. Коваль*, [Л.П. Коцина], *Н.В. Кудикіна*, *В.У. Кузьменко*, *Л.Л. Левченко*, *О.В. Лобода*, *Л.В. Лохвицька*, *О.В. Мартинчук*, *М.А. Машовець*, *В.О. Огнев'юк*, *О.Ю. Осадько*, *А.В. Пасічник*, *В.І. Прокопенко*, *О.В. Проскура*, *Ю.О. Приходько*, *Ю.Ю. Савченко*, *В.Д. Сажожко*, *І.Л. Сіданчи*, *Г.В. Смольникова*, *Г.С. Тарасенко*, *В.П. Тименко*, *І.Є. Товкач*, *О.Н. Хорошковська*, *А.С. Шевчук*, *В.В. Юрженко*.

Рецензенти:

А.М. Богуси, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор; *А.К. Мельник*, завідувач дошкільного навчального закладу № 672 м. Києва.

Технічний секретар — *Л.С. Невська*.

© Г.В. Беленька, [Е.В. Белкіна],
О.Л. Богинич та ін., 2012
© Київський університет
імені Бориса Грінченка, 2012

ISBN 978-966-7548-78-0

ВСТУПНЕ СЛОВО

Кожна людина має велике щастя народитися генієм і бути дитиною, але далеко не кожній випадає можливість виявити зрілу мудрість, досягнувши старості. Люди завжди мріяли про довголіття, але й досі не завжди усвідомлюють, що секрет щасливої старості значною мірою залежить саме від перших років їхнього життя.

Відомий український педагог, засновниця першого українського дитячого садка в Києві (1871), Софія Русова зазначала: «Раніш держалися такої думки, що виховання починається зі школи, й поки дитина не має шкільного віку, доти не потребує ніякого виховання. Але за останній час психологія виявляє, що такий погляд дуже шкідливий й неправдивий, бо усі нахилитися у перші роки життя, і у вісім років дитина вже має свої сталі звички, погани чи добрі — в залежності од оточення, свою волю й свої змагання, з якими вже нелегко боротися в школі, бо легше не дати вкоренитися тому чи іншому почуттю, аніж його поборювати, коли воно уже зміцнилося».

Сучасні дослідження американських науковців А. Сливоцького і Д. Моррісона переконливо підтверджують виняткову важливість дитинства, адже здатність людини навчатися майже наполовину закладається в перші чотири роки життя, а ще одна третина — до восьми років. Отже, до восьми років у мозку людини формуються головні нервові шляхи, на яких ґрунтуються здатність до навчання. По досягненні дитиною десятирічного віку дендрити, що не утворили нових нервових шляхів, відмирають, а відтак людина втрачає значну кількість потенційних здібностей. Звертаючись до традицій етнопедагогіки, бачимо, що наші пращури віддавна вже з перших днів народження немовляти колисали його в люльці, що, як виявляється, сприяє формуванню вестибюлярного апарату маляти, і, в свою чергу, — координації рухів, розв'язку відчуттів рівноваги, змагальності. А крім того, власне, як учені з'ясували тільки тепер, колисання, гоїдання сприяє формуванню нервових з'єднань, які відповідають за вміння читати й писати. Відтак, якщо наша дитина любить кружитися, перекидатися, танцювати, а інколи й падає, знайте, що все це сприяє утворенню важливих нервових з'єднань, загальному розв'язку дитини. Вже цитована Софія Русова писала про це так:

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Белкіна Е. В.* Вчимося бачити прекрасне: метод. реком. / Елла Вікторівна Белкіна. — К. : Навч. посіб., 1996.
- Беленька Г. В.* Здоров'я дитини — від родини / Ганна Володимирівна Беленька, Ольга Любомирівна Богінч, Марина Анатоліївна Машовець. — К. : СІД Богданова А. М., 2006. — 220 с.
- Беленька Г. В.* Зростання дошкільника в праці : навч.-метод. посіб. / Ганна Володимирівна Беленька. — К. : Шк. світ, 2010. — 120 с.
- Беленька Г. В.* Види дитячої праці та їх вплив на розвиток особистості в дошкільному віці / Г. В. Беленька // *Вихователь-методист дошкільного закладу.* — № 1, 2010. — С. 22–27.
- Бібік Н. М.* Віконечко : навч. посіб. для 1-го класу 4-річн. почат. шк. / Надія Михайлівна Бібік, Ніна Степанівна Коваль. — К. : А.С.К., 1997.
- Бібік Н. М.* Ознайомлення з навколишнім світом : метод. посіб. / Надія Михайлівна Бібік, Ніна Степанівна Коваль. — К. : Освіта, 1998.
- Богінч О. Л.* Природа і рух : посіб. / Ольга Любомирівна Богінч, Ганна Володимирівна Беленька. — К. : Кобза, 2003. — 192 с.
- Богінч О. Л.* Фізичне виховання засобами гри : навч.-метод. посіб. / Ольга Любомирівна Богінч. — К. : Шк. світ, 2007. — 120 с.
- Богданець-Білокаленко Н. І.* Українська дитяча література. Маловідомі твори письменників II половини XIX — початку XX ст. : навч. посіб. / Наталія Іванівна Богданець-Білокаленко. — К. : ВД «Слово», 2009. — 280 с.
- Богданець-Білокаленко Н. І.* Дитяча література. Твори українських письменників II половини XX — поч. XXI ст. : навч. посіб. / Наталія Іванівна Богданець-Білокаленко. — К. : ВД «Слово», 2011. — 480 с.
- Богданець-Білокаленко Н. І.* Художнє слово для дитини — духовне джерело формування національних цінностей / Наталія Іванівна Богданець-Білокаленко // *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д., 2010. — Вип. 5. — С. 89–92.
- Богданець-Білокаленко Н. І.* Погляди Бориса Грінченка на дитячу педагогіку / Наталія Іванівна Богданець-Білокаленко // *Вісник Інституту розвитку дитини.* — Вип. 2 — К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. — С. 43–49.
- Вашуленко М. С.* Навчання грамоти в 1 класі / Микола Самійлович Вашуленко. — К. : Освіта, 1999.

- Вашуленко М. С. Супутник букваря / М. С. Вашуленко, В. Ф. Вашуленко. — К. : Педагогічна думка, 1997.*
- Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Едуард Станіславович Вільчковський. — Львів : ВНТЛ, 1998.*
- Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. — 2-ге вид., переробл. та доповн. / Едуард Станіславович Вільчковський, Олександр Іванович Курок. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. — 428 с.*
- Виховання основ духовної культури : метод. реком. / за наук. ред. Слюсаренка В. Г. — Суми : Мрія, 1992.*
- Волинська К. І. Місток між теорією і практикою / К. І. Волинська, І. С. Дмитрик, С. М. Шоломович // Дошк. виховання. — 1991. — № 2. — С. 2–3.*
- Волинська К. І. Підготовка майбутніх педагогів-вихователів до реалізації наступності у розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / Катерина Іванівна Волинська // Реформування вищої освіти в Україні : матер. наук.-практ. конф. — К., 1998. — С. 15–20.*
- Волинська К. І. Наступність у підготовці педагогів-вихователів / Катерина Іванівна Волинська // Освіта. — 1998. — № 46. — С. 4–5.*
- Волинська К. І. Формуємо педагога нового типу віку / Катерина Іванівна Волинська // Дошк. виховання. — 2002. — № 5. — С. 10–12.*
- Волинська К. І. Школа становлення майбутнього фахівця / Катерина Іванівна Волинська // Дитячий садок. — 2004. — № 43 (283). — С. 2–3.*
- Волинська К. І. Проблеми підготовки майбутнього педагога в системі первинної педагогічної освіти // Почат. шк. — 2008. — № 7. — С. 25–27.*
- Волинська К. І. Підготовка педагогів дошкільної та початкової освіти до реалізації принципу наступності в майбутній професійній діяльності / Катерина Іванівна Волинська // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / Редкол.: К. І. Волинська, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Куликіна та ін. — К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 11–14.*
- Гарашенко Л. В. Методики загалування в сучасному дошкільному закладі / Лариса Василівна Гарашенко // Дошк. виховання. — 2010. — № 3. — С. 16–20.*
- Гарашенко Л. В. Заняття з фізичної культури в дошкільному закладі: здоров'язбережувальний аспект / Лариса Василівна Гарашенко // Імідж сучасного педагога. — 2009. — № 6–7 (195–106). — С. 101–103.*
- Гарашенко Л. В. Здоров'язбережувальні технології в дошкільному навчальному закладі: реалії і перспективи / Лариса Василівна Гарашенко // Вісник інституту розвитку дитини. Вип. 9. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : [зб. наук. пр.]. — К. : Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — С. 50–53.*
- Гладка І. А. Ласкаво просимо у світ англійської мови / І. А. Гладка, В. І. Прокопенко // Посібник з навчання для дітей дошкільного віку. — К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2001. — № 1. — С. 10–12.*
- Гурковська Т. Л. Турбуючись про здоров'я малих та дорослих / Тетяна Леонідівна Гурковська // Вихователь-методист дошкільного закладу. — 2008. — № 9. — С. 36–37.*
- Гурковська Т. Л. Новачок в дитячому садку / Тетяна Леонідівна Гурковська. — К. : Шк. світ, 2008. — 128 с. — (Б-ка «Шк. світу»).*
- Гурковська Т. Л. Дитина до трьох: психологічний портрет з рекомендаціями / Тетяна Леонідівна Гурковська // Дошк. виховання. — 2007. — № 12. — С. 11–15.*
- Гурковська Т. Л. Альбом розвивальних ігор та вправ для дітей 2–3 років. Сходінками знань (в чотирьох частинах) / Т. Л. Гурковська, І. І. Карабаєва, С. Є. Кулачківська, Т. О. Пироженко, Л. Г. Подоляк, Л. І. Соловйова / наук. кер. Кулачківська С. Є. — Харків : Ранок, 2006.*
- Дзюбишина-Мельник Н. Я. Розвиток українського мовлення у дошкільників. Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом / Наталя Яківна Дзюбишина-Мельник. — К. : Освіта, 1991.*
- Дзюбишина-Мельник Н. Я. Фольклор і розвиток дитячого мовлення : метод. реком. / Наталя Яківна Дзюбишина-Мельник. — К. : МО України, Респуб. метод. каб. дошк. виховання, 1992.*
- Дятленко Н. М. Самоповага дітей / Наталя Михайлівна Дятленко. — К. : Шк. світ, 2007. — 120 с.*
- Дятленко Н. М. До дитячої самоповаги — з особливою увагою / Наталя Михайлівна Дятленко // Вихователь-методист дошкільного закладу. — 2009. — № 3. — С. 12–19; 2009. — № 4. — С. 45–48.*
- Золотий колосок : хрестом. Ч. 1. / упор. Дзюбишина-Мельник Н. Я. — К. : Освіта, 1994. — 623 с.*
- Ігрова діяльність в дошкільній освіті п'ятирічних дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. проф. Кудикіної Н. В. — К. : Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. — 250 с. : іл.*
- Карабаєва І. І. Пізнаємо світ знаків : наук.-метод. компл. / Ірина Іванівна Карабаєва. — К. : Нора-Прінт, 2003.*
- Карабаєва І. І. Особливості розвитку уяви дітей / Ірина Іванівна Карабаєва, Світлана Олександрівна Ладивір. — К. : Шк. світ, 2008. — 128 с. — (Б-ка «Шк. світу»).*
- Карабаєва І. І. Психологам про уяву дошкільників / Ірина Іванівна Карабаєва. — К. : Шк. світ, 2009. — 120 с. — (Б-ка «Шк. світу»).*
- Коваленко О. В. Менший разом з більшим. Психолого-педагогічні основи організації освітньої роботи в різновіковій групі за ідеями Софії Русової / Олена Володимирівна Коваленко // Дошк. виховання. — 2000. — № 7. — С. 20.*
- Коваленко О. В. Ні, «сліпому» вихованню / Олена Володимирівна Коваленко // Дит. садок. — 2003. — № 36 (228). — Вересень. — С. 4.*

Коваленко О. В. Спадщина С. Ф. Русової і дошкільця початку ХХІ сторіччя / Олена Володимирівна Коваленко // Дит. садок. — 2006. — № 4 (340). — Січень. — С. 3.

Коваленко О. В. Як усе починалось... З історії створення програми «Дитина» та методичних рекомендацій до неї / Олена Володимирівна Коваленко // Дит. садок. — 2009. — № 17 (497). — Травень. — С. 6–7.

Коваленко О. В. Моніторинг якості дошкільньої освіти як проблема / Олена Володимирівна Коваленко // Моніторинг якості освіти: теорія та практика : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін. — К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 92–96.

Коваленко О. В. Інновації в дошкільній освіті: їх використання та критерії оцінювання / Олена Володимирівна Коваленко // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 5. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія : [зб. наук. пр.]. — К. : Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 93–98.

Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / Олена Леонтівна Кононко. — К. : Освіта, 1998. — С. 255.

Кочина Л. П. Альбом завдань з математики для першого класу (1–4) / Лідія Петрівна Кочина. — К. : Школяр, 1991.

Кочина Л. П. Навчання математики у підготовчих класах : навч.-метод. посіб. / Лідія Петрівна Кочина. — К. : Рад. шк., 1982. — 152 с.

Кудыкина Н. В. Дидактические игры и занимательные задания для 1 класса четырехлетней начальной школы / Кудыкина Надежда Васильевна. — К. : Рад. школа, 1989.

Кудыкина Н. В. Українські фольклорні ігри — джерело відродження духовності. Виховання ослів духовної культури / Н. В. Кудыкіна. — Суми : Мрія, 1992.

Кудыкіна Н. В. Гра // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 139–140.

Кудыкіна Н. В. Українські народні дитячі ігри малих форм / Надія Васильвна Кудыкіна // Палітра педагога. — 2008. — № 2. — С. 3–5.

Кудыкіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва / Надія Васильвна Кудыкіна // Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : [зб. статей] / за ред. Г. С. Тарасенко. — Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. — С. 8–21.

Кудыкіна Н. В. Теоретико-методичні засади організації ігрової діяльності дітей / Надія Васильвна Кудыкіна // Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Тарасенко. — К. : ВД «Слово», 2010. — С. 11–25.

Кузьменко В. У. Індивідуалізація виховання і навчання в дошкільних закладах : метод. реком. / Віра Улянівна Кузьменко. — К. : КМПУВ ім. Б. Грінченка, 2002.

Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : моногр. / Віра Улянівна Кузьменко. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. — 354 с.

Кузьменко В. У. Відверті розмови дитячого психолога з батьками / Віра Улянівна Кузьменко, Олена Георгіївна Коберник. — К. : Нора-Прінт, 2002.

Кузьменко В. У. Я — «дошкільниця». Короткі висновки про існування програм дошкільної освіти в умовах ринкової економіки / Віра Улянівна Кузьменко // Дит. садок. — 2009. — № 11 (491). — Березень. — С. 9–12.

Левченко Л. Л. Музичне джерельце : зб. муз. творів. Ч. 1, 2 / Любов Лаврентівна Левченко. — К. : ІЗМН, 1997.

Лобода О. В. Проблема наступності у вивченні іноземної мови старшими дошкільниками і молодшими школярами // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: К. І. Волинець, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Кудыкіна та ін. — К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 98–101.

Лохвицька Л. В. Розвивальне середовище для дітей раннього віку / Любов Васильвна Лохвицька // Дошк. виховання. — 2003. — № 11. — С. 12–14.

Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» / Олена Валеріївна Мартинчук. — К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2010. — 288 с.

Мартинчук О. В. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти підготовки педагогів до роботи з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами / Олена Валеріївна Мартинчук // Сучасне дошкільня: реалії та перспективи : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. НПУ імені М. П. Драгоманова / НПУ імені М. П. Драгоманова; [редкол.: В. Андрущенко (голова), І. Загарницька, Г. Волинка та ін.]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. — С. 262–265.

Мартинчук О. В. Наступність у залученні дітей з особливими потребами у загальноосвітній простір / Олена Валеріївна Мартинчук // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти : Всеукр. наук.-практ. конф. : зб. матер. [редкол.: К. І. Волинець, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Кудыкіна та ін.] — К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 77–80.

Мартинчук О. В. Особливості педагогічного супроводу дітей молодшого дошкільного віку в загальноосвітньому просторі / Олена Валеріївна Мартинчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. — Сер. 19. Колекція педагогіка та психологія; [редкол.: В. Сильов (відп. ред.), Е. Сильнова, В. Тарасун та ін.]. — Вип. 15. — К., 2010. — С. 188–192.

Мартинчук О. В. Підготовка вихователів ДНЗ до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти / Олена Валеріївна Мартинчук // Науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога. Розвиток системи дошкільної освіти»; [гол. ред.: Н. Білик; Редкол.: М. Гриньова, Г. Сльникова, В. Зелок та ін.] — 2010. — № 6–7 (105–106). — С. 63–64.

- Мартинчук О. В.* Психолого-педагогічний супровід як умова успішної інтеграції в соціум дитини з особливостями психофізичного розвитку / Олена Валеріївна Мартинчук // Вісник Інституту розвитку дитини. — Вип. 10. — Сер.: Філософія, педагогіка, психологія : [зб. наук. пр.]. — К.: Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — С. 89–96.
- Мартинчук О. В.* Завдання взаємодії дошкільного навчального закладу і родини, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку / О. В. Мартинчук, І. В. Бовма // Сучасні тенденції розвитку теорії і практики дошкільної освіти : зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 19–20 травня 2010 р.) [редкол.: Л. О. Хомич, В. П. Шпак та ін.]. — Полтава, 2010. — С. 87–92.
- Машовець М. А.* Математика на прогулянці / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 1998. — № 7. — С. 15–16.
- Машовець М. А.* Математика на кухні / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 1999. — № 7. — С. 16–18; № 9. — С. 16–18.
- Машовець М. А.* Біля двору дві Федори / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 2000. — № 2. — С. 15–17.
- Машовець М. А.* Про складне — доступно і просто. Засвоєння абстрактних математичних понять / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 2000. — № 5. — С. 15–17.
- Машовець М. А.* Активізувати процес пізнання можуть батьки дитини / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 2004. — № 3. — С. 6.
- Машовець М. Навіщо дошкolarу математику / Марина Машовець, Ірина Стеденко. — К.: Шк. світ, 2009. — 128 с. : іл. — (Б-ка «Шк. світу»).*
- Машовець М. А.* Захоплюючий світ математики / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 2010. — № 1. — С. 16.
- Машовець М. А.* Слова вчать, а приклади приваблюють / Марина Анатоліївна Машовець // Дошк. виховання. — 2010. — № 2. — С. 4–5.
- Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Тарасенко. — К.: ВД «Слово», 2010. — 320 с.
- Пасічник А.* Навчання переказу: формування мовологічної компетентності / Алла Пасічник // Дошк. виховання. — 2008. — № 11. — С. 12–16.
- Пасічник А.* Необхідність навчання зв'язного монологічного мовлення дошкільників / Алла Пасічник // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості : [зб. наук. пр.] / за ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової. — Житомир, 2008. — Т. 6. — Вип. 3. — С. 198–202.
- Пасічник А.* Мовленнєві заняття в системі сучасної дошкільної освіти / А. Пасічник // Вихователь-методист дошкільного закладу. — 2009. — № 2. — С. 53–59.
- Пасічник А.* Казка як засіб розвитку словесної творчості / А. Пасічник, В. Белова // Дошк. виховання. — 2009. — № 10. — С. 11–13.
- Пасічник А.* Словесний розвиток засобом казки. Перспективне планування роботи у старшій групі / А. Пасічник, В. Белова // Палітра педагога. — 2009. — № 5. — С. 19–22.
- Пасічник А.* Етичні уявлення у структурі психологічної готовності до шкільного навчання / Алла Пасічник // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти : Всеукр. наук.-практ. конф. : зб. матер. — К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 45–48.
- Пасічник А. В.* Методичне керівництво роботою з розвитку етичних уявлень дітей дошкільного віку / А. В. Пасічник // Вихователь-методист дошкільного закладу. — 2010. — № 12. — С. 48–55.
- Пасічник А. В.* Роль художньої літератури у становленні та розвитку етичних уявлень дошкільників / А. В. Пасічник : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені П. Тичини / [гол. ред. М. Т. Мартинюк]. — Умань : ПП Жовтий, 2010. — Ч. 4. — С. 200–208.
- Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта : наук.-метод. посіб. / під ред. В. Г. Слосаренка, О. В. Проскури. — К.: ІЗМН, 1998. — 196 с.
- Приходько Ю. О.* Нариси становлення та розвитку дитячої психології : навч. посіб. / Юлія Олександрівна Приходько. — К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 1999. — 205 с.
- Приходько Ю. О.* Взаємозв'язок гри та праці дітей дошкільного віку : метод. реком. / Юлія Олександрівна Приходько. — К.: МО України, Респ. метод. каб. дошк. виховання, 1991.
- Приходько Ю. О.* Розвиток відчуттів і сприймань у дітей дошкільного віку (сенсорний розвиток) : навч. посіб. / Юлія Олександрівна Приходько. — К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. — С. 101–108.
- Прокопенко В. І.* Методологічні засади підготовки дітей до навчання в школах оновленої типології / В. І. Прокопенко : [зб. наук. праць: педагогічні науки] КМПУВ ім. Б. Д. Грінченка / [Редкол. Н. М. Бібік та ін.]. — К.: КМПУВ ім. Б. Д. Грінченка, 2001. — С. 101–108.
- Прокопенко В. І.* Англійська мова у контексті підготовки дітей до навчання в школі / В. І. Прокопенко // Мова і культура. — В. 4. — Т. V. — Ч. 2. — К.: Вид. дім Д. Бурого, 2002. — С. 47–51.
- Проскура О. В.* Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками : навч. посіб. / Олена Василівна Проскура. — К.: Освіта, 1998. — 199 с.
- Проскура О. В.* Психолог дошкільного закладу / О. В. Проскура, О. Ю. Осадько, І. П. Лаврентьева, Ю. О. Коврижних. — К.: ІЗМН, 1996.
- Проскура О.* Програма чи програми для дошкільних навчальних закладів / Олена Проскура // Дитячий садок. — 2009. — № 29–31 (509–511). — Серпень. — С. 2–5.
- Сідавич І. Л.* Увага, дорога! (Моя безпека на дорозі) / І. Сідавич, С. Хмельницький. — К.: Злата, 2008. — 17с.
- Скарбничка ігор і віршованої мозаїки для дітей раннього та дошкіль-

ного віку : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. І. Іванюк ; [упор. Ю. Ю. Савченко, Н. І. Богданець-Білокаленко, Л. А. Порядченко, Ю. О. Волинець, Л. В. Гарашенко, А. В. Пасічник] — К. : Сім кольорів, 2009. — С. 55–65.

Смольникова Г. В. Вчимо дітей спілкуватися / Галина Валентинівна Смольникова // Дошк. виховання. — 2004. — № 9. — С. 14–16.

Смольникова Г. В. Особливості спілкування молодших і старших дошкільників в різних видах діяльності / Галина Валентинівна Смольникова // Актуальні проблеми психології. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 2. [зб. наук. статей] / ред. С. Д. Максименка, С. Є. Кулачківська. — К. : Нора-Прінт, 2004. — С. 103–108.

Смольникова Г. В. Комунікативна діяльність як засіб морального виховання старших дошкільників / Галина Валентинівна Смольникова // Управління школою. — 2005. — № 22–24 (106–108). — С. 12–16.

Смольникова Г. В. Важливо зрозуміти одне одного / Галина Валентинівна Смольникова // Дошк. виховання. — 2006. — № 11. — С. 14–15.

Смольникова Г. В. Розвиваємо у малят сенсоріку та дрібну моторику / Галина Валентинівна Смольникова // Дошк. виховання. — 2010. — № 7. — С. 20–22.

Смольникова Г. В. Як малюють наші діти / Галина Валентинівна Смольникова // Дошк. виховання. — 2010. — № 11. — С. 13–15.

Тарасенко Г. С. Дивосвіт: технологія естетико-екологічного виховання / Г. С. Тарасенко. — 2-ге вид., із змінами. — К. : Рута, 2000. — 208 с.

Тарасенко Г. С. Свято весняної води / Г. С. Тарасенко // Палітра педагога. — № 1. — 2000. — С. 8–10.

Тарасенко Г. С. Свято осені / Г. С. Тарасенко // Палітра педагога. — № 3. — 2000. — С. 23–27.

Тарасенко Г. С. Театр природи / Г. С. Тарасенко, О. П. Демченко // Дошк. виховання. — 2003. — № 8. — С. 17–18.

Тарасенко Г. С. День народження Веселки / Г. С. Тарасенко, О. П. Демченко // Джміль. — 2003. — № 3. — С. 26–31.

Тарасенко Г. С. Паросток: методика гуманістичного виховання дітей садами природи / Г. С. Тарасенко. — Тернопіль : Богдан, 2003. — 144 с.

Тарасенко Г. С. І чуїне серце, й лагідна рука (організація дитячої праці в природі) / Г. С. Тарасенко // Палітра педагога. — 2005. — № 1. — С. 8–13.

Тименко В. П. Художня праця-1 : навч.-метод. компл. / Володимир Петрович Тименко. — К. : Спалах, 1998.

Тименко В. П. Інтегрований курс «Художня праця» / Володимир Петрович Тименко // Палітра педагога. — 1999. — № 4.

Тименко В. П. Тематичне планування занять з дитячої художньої творчості / Володимир Петрович Тименко // Палітра педагога. — 2001. — № 2. — С. 19–22.

Тименко В. П. Заняття з дитячої художньої творчості / Володимир Петрович Тименко // Палітра педагога. — 2001. — № 3–4. — С. 6–9.

Товкач І. Є. Індивідуалізація навчання грамоти дітей 5–6 років / Ірина Євгенівна Товкач // Актуальні проблеми психології. — Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 2. [зб. наук. статей] / за ред. С. Д. Максименка, С. Є. Кулачківської. — К. : Нора-Прінт, 2004. — С. 113–118.

Товкач І. Є. Розвиток словесної творчості в процесі навчання дітей елементів грамоти / Ірина Євгенівна Товкач // Актуальні проблеми психології. Т. IV. Вип. 5: Психологія розвитку дошкільника : [зб. наук. статей] / за заг. ред. проф. С. Д. Максименка та к. психол. н. С. О. Ладивір. — К., 2008. — С. 167–177.

Товкач І. Є. Пізнавальний інтерес старшого дошкільника як одна з важливих передумов формування навчальної діяльності у дитини молодшого шкільного віку / Ірина Євгенівна Товкач // Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти: Всеукр. наук.-практ. конф. : зб. матер. [редкол.: К. І. Волинець, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Кудикіна та ін.]. — К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. — С. 83–86.

Товкач І. Є. Усвідомлення старшими дошкільниками мовлення / Ірина Євгенівна Товкач // Актуальні проблеми психології : у 12 тт. : [зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України] / за ред. проф. С. Д. Максименка. — Т. 4. — Вип. 6. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — С. 213–225.

Хорошківська О. Н. Дошколярік : посіб. з навч. грамоти, математики та ознайомлення з навколишнім / О. Н. Хорошківська, Н. Д. Мацько. — К. : АРТек, 1997.

Шевчук А. Дитяча хореографія: Програма та навч.-метод. забезпеч. хореогр. діяльності дітей від 3 до 7 років : навч.-метод. посібн. / А. Шевчук. — Вид. 2-е. — К. : Шк. світ, 2011. — 128 с.

Шевчук А. Дні мистецтва в дитсадку / А. Шевчук // Дошк. виховання. — 2008. — № 2. — С. 20–21.

Шевчук А. Національні музичні символи України / А. Шевчук // Палітра педагога. — 2008. — № 4. — С. 3–5.

Шевчук А. Новації в мистецькому вихованні дошкільників / А. Шевчук // Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ : метод. посіб. / Н. Дятленко, А. Гончаренко, А. Шевчук та ін. — К. : Шк. світ, 2010. — С. 43–66.

Шевчук А. Проектування підвищення педагогічної майстерності музичних керівників / А. Шевчук // Дитячий садок. Мистецтво. — 2008. — № 4 (8). — С. 3–7.

Шевчук А. С. Про що говорить український танок? Комунікативні цінності української хореографії / А. С. Шевчук // Палітра педагога. — 2008. — № 6. — С. 3–5.

Шевчук А. Радісно дітям у колі / А. Шевчук // Дитячий садок. Мистецтво. — 2010. — № 1 (13). — С. 54–63.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ ТРЕТЬОГО ВИДАВАННЯ ПРОГРАМИ «ДИТИНА»

Огнев'юк Віктор Олександрович, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України.

Проскура Олена Василівна, старший науковий співробітник Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.
Кочина Лідія Петрівна, професор кафедри педагогіки початкової освіти та методик викладання природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Кузьменко Віра Ульянівна, професор кафедри теоретичної та консультативної психології Інститут соціології, психології та управління Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, доктор психологічних наук, професор.

Кудикіна Надія Василівна, завідувач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор.

Беленька Ганна Володимирівна, заступник директора з наукової роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Белкіна Елла Вікторівна, завідувач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Богінч Ольга Любомирівна, Головний спеціаліст Департаменту вищої освіти МОНМС України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Васильєва Світлана Андріївна, вихователь-методист дошкільного навчального закладу № 293 м. Києва.

Вашуленко Микола Самійлович, головний науковий співробітник Інститут педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Вільчковський Едуард Станіславович, завідувач кафедри педагогіки здоров'я і фізичного виховання Гуманітарно-природничого університету імені Яна Кухановського (м. Кельце, Польща), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України.

Волинець Катерина Іванівна, завідувач кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Паращенко Лариса Василівна, викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Дзюбишина-Мельник Наталія Яківна, доцент кафедри української мови Національного університету «Киево-Могилянська академія», кандидат філологічних наук, доцент.

Довбня Софія Олегівна, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Дятленко Наталія Михайлівна, завідувач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент.

Карабаєва Ірина Іванівна, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук.

Коваленко Олена Володимирівна, доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Коваль Ніна Степанівна, старший науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук.

Левченко Любов Лаврентіївна, викладач кафедри теорії і методики музичної освіти Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лобода Ольга Володимирівна, завідувач науково-методичного центру соціально-гуманітарної роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лохвицька Любов Василівна, доцент кафедри педогогіки і методики дошкільної освіти Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», кандидат педагогічних наук, доцент.

Мартинчук Олена Валеріївна, доцент кафедри педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Машиовець Марина Анатоліївна, професор, заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи Педагогічного інституту Київ-

ського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Осадько Олеся Юрійовна, старший науковий співробітник лабораторії фундаментальних і прикладних проблем спілкування Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент.

Пасічник Алла Володимирівна, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Приходько Юлія Олексіївна, професор кафедри психології і педагогіки Інститут педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, доктор психологічних наук.

Прокопенко Валентина Іванівна, директор школи-дитячого садка «Малютко» м. Києва, кандидат педагогічних наук.

Савченко Юрій Юрійович, заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент.

Сапожко Валентина Дмитрівна, старший викладач Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Сіданіч Ірина Леонідівна, доцент кафедри управління ЗНЗ та педагогіки вищої школи Інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти НАПН України», кандидат педагогічних наук.

Смольникова Галина Валентинівна, доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук.

Тарасенко Галина Сергіївна, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор.

Тименко Володимир Петрович, вчений секретар апарату Президії НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Товкач Ірина Євгенівна, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Хорошковська Ольга Назарівна, завідувач лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України та діаспори Інститут педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Шевчук Антоніна Семенівна, доцент кафедри теорії і методики музичної освіти Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Юрженко Володимир Васильович, докторант Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
Передмова	11
Програма виховання і навчання дітей від авок до семи років «Дитина»	16
Пояснювальна записка	16
Зростає особистість	32
Сім'я і дитячий садок	39
Програмовий зміст освітньої діяльності у групах дошкільного навчального закладу	45
Діти раннього віку	45
Загальні уваги	45
Зміст освітньої діяльності з дітьми третього року життя	52
Зростаємо дужими	52
Мова рідна, слово рідне	59
Художня література	64
Дитина у довкіллі	66
Граючись, зростаємо	68
Віконечко у природу	72
Математична скарбничка	76
Чарівні фарби і талановиті пальчики	79
Будуємо, майструємо, творимо	82
Очка бачать, вушкачують	84
Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків	87
Діти з особливими освітніми потребами	94
Наші малята	100
Загальні уваги	100
Зміст освітньої діяльності з дітьми четвертого року життя	107
Зростаємо дужими	107
Мова рідна, слово рідне	114
Художня література	121
Дитина у довкіллі	123
Граючись, зростаємо	127
Віконечко у природу	131
Математична скарбничка	137
Чарівні фарби і талановиті пальчики	140

• Привчаємось працювати	146
Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків	149
Діти з особливими освітніми потребами	162
Аослiдники, чомусики	166
Загальні уваги	166
Зміст освітньої діяльності з дитячої уваги року життя	173
Зростаємо дужими	173
Мова рідна, слово рідне	182
Художня література	191
Дитина у довкіллі	194
Граючись, зростаємо	199
Віконечко у природу	204
Математична скарбничка	212
Чарівні фарби і талановиті пальчики	214
• Привчаємось працювати	223
Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків	227
Діти з особливими освітніми потребами	239
Наші старші діти	244
Загальні уваги	244
Зміст освітньої діяльності з дитячої уваги (сьомого) року життя	252
Зростаємо дужими	252
Мова рідна, слово рідне	272
Художня література	290
Дитина у довкіллі	296
Граючись, зростаємо	304
Віконечко у природу	317
Математична скарбничка	332
Чарівні фарби і талановиті пальчики	339
• Привчаємось працювати	373
Буртки	376
Подорожуємо у світ англійської мови	377
Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків	379
Діти з особливими освітніми потребами	399
Прилучаємось до музичної скарбниці	407
Розвивальне предметне середовище дошкільного закладу	458
Місточок до школи	470
Рекомендована література	477
Авторський колектив третього видання Програми «Дитина»	486

Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинська; наук. кер. програмою: О. В. Прокура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богданич, Н. І. Богданець-Білокаленко, С. А. Васильєва, М. С. Васьменко [та ін.] / Мін. осв. і наук, мол. та спорту України, Головл. упр. осв. і наук. викон. орг. Київської ради (КМДА), Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

ISBN 978-966-7548-78-0.

Комплексна програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (3-є видання, доопрацьоване та доповнене) розроблена на виконання закордонних акцій «Про дошкільну освіту» та «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу». У ній втілено сучасні тенденції та прогресивні педагогічні і світоглядні гуманістичні ідеї щодо змісту та розвитку дошкільної освіти.

Для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів, сімейних педагогів (гувернерів), батьків, студентів, аспірантів і викладачів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 373.2.011.33(073)
ББК 74.100.4